

ren bu manzumenin bazı kısımları “muhammediyehan” denilen sanatkarlar tarafından muharrem ayında yapılan toplantılarda mûsiki eşliğinde okunmuştur (DİA, XXIX, 219-221). Bunu Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme*'sindeki “Na't-ı emîr-ül-mü'minîn Hüseyin radiyallahü anh” başlıklı mensur mersiye takip eder. Halk arasında Yûnus Emre'ye nisbet edilmekle birlikte aslında Aşık Yûnus'a ait olan, “Şehidlerin serçeşmesi / Enbiânın bağı başı / Evliyânın gözü yaşı / Hasan ile Hüseyin'dir” mısralarıyla başlayan ve asırlardır okunagelen dokuz kıtalık manzume de ilk örnekler arasında yer alır.

XVI. yüzyılda Fuzûlî'nin *Hadikatü's-su-adâ* adlı mensur makteli bir muharremiye niteliği taşımaktadır. Eserde yer alan mersiyeler ise muharremiyelerin en mükemmel klasik örnekleridir. Fuzûlî'yi Hayretî, Safî, Şemsi Paşa, Âlî Mustafa Efendi, Rûhî-i Bağdâdî, Ubeydî ve Viranî takip eder. Bunlardan Âlî Mustafa on üç, Rûhî dört mersiyesiyle dikkat çekmektedir.

Muharremiye türüne ilginin arttığı XVII. yüzyılda Fasîh Ahmed Dede, Kafzâde Fâizî, Seyyid Nizamoğlu, Arşî, Sabrî, Ömer Fuâdî, Sabûhî, Feridun, Cem'î, Nâilî ve Neşâtî'nin Kerbelâ mersiyesi yazdıkları tesbit edilmiştir (Çağlayan, s. 37).

Birîrî Mehmed Dede, Kâmî, Nazîm, İsmâil Belîğ, Sezâî-yi Gülşenî, Cemâleddin Uşşâkî, Behîştî, Tâhir, Sûkûtî, Hâşim Baba, Zühdf XVIII. yüzyılda muharremiye yazan şairlerdir. Sûkûtî ve Hâşim Baba'nın dörder manzumesiyle bu yüzyılın önde gelen mersiye şairleri olduğu söylenebilir.

XIX. yüzyılda muharremiye yazan şair sayısında büyük bir artış görülmektedir. Kâzım Paşa, Osman Şems Efendi, Şeref Hanım, Şîrzâd, Mustafa Zekâî Efendi, Hoca Neş'et, Selâmî, Refî-i Kâlâyî, Keçecizâde İzzet Molla, Şeyh Müştak, Leskofçalı Galib, Nevres-i Cedîd, Yenişehirli Avni, Aydî Mehmed, Lebîb, Hakki Bey, Âdile Sultan, Leylâ Hanım, Murad Molla, Ziyâ Paşa, Muallim Feysi, Mebnî, İbnürreşâd Ali Ferruh, Mehmed Ali Hilmi Dedebaba, Murad Emrî, Mustafa Âsım ve Hersekli Ârif Hikmet bunlar arasında zikredilebilir. Bunlardan bazılarının birden çok mersiyesi bulunmaktadır. *Makâlid-i Aşk* sahibi Kâzım Paşa ile biri elli bentlik muhammes olmak üzere beş mersiyesi bulunan Osman Şems Efendi XIX. yüzyılın en büyük mersiye şairleridir.

Edib Harâbî, Sâdeddin Sırrî, Sâmih Rifat Bey, Mehmed Memduh Paşa, Sıdkı

Baba, Kanbalakzâde Hazmî, Fahîmî, Mehmed Şemseddin (Ulusoy), Ahmet Remzi (Akyürek), Tâhirülmevlevî, Kemâlî Efendi, Abdurrahman Sâmî, Alvarlı Muhammed Lutfi, Yusuf Fahir Baba (Ataer), Hüseyin Şemsi Ergüneş gibi isimler bu geleneğin son halkalarını oluşturur. Bunların içinde şiirlerini *Nefâyisü'l-enfâs* adlı bir risâlede toplayan Sâmih Rifat ve elli beyitlik “Mersiye-i İmâm-ı Hüseyin aleyhisselâm” adlı manzumesiyle Kemâlî Efendi önemlidir. Bazı Kerbelâ mersiyeleri müstakil risâleler halinde basılmıştır. Kâzım Paşa'nın *Makâlid-i Aşk*'i ile (İstanbul 1301) Osman Şems Efendi'nin *Mersiye-i Cenâb-ı Seyyidü's-şüheda'sı* (İstanbul 1327) bunların en tanınmışlarıdır.

Muharremiyelerde nazım şekli olarak gazel, kaside, murabba, muhammes, müseddes, müsemmen, terkihibend ve tercihibend kullanılmıştır (bk. a.g.e., s. 46). Klasik bir muharremiyede Kerbelâ Olayı'nın ayrıntılı tasvirini matem zamanı olan muharrem ayının geldiğini belirten ifadeler takip eder. Feleğe sitem, Hz. Hüseyin'in yasını tutmanın gerekliliği vurgulanıp soyunun övülmesinin ardından manzume Ehl-i beyt'e zulmeden Yezîd, Şîmr ve diğer isimlere lânetle sona erer.

Kerbelâ Olayı halk ve âşık edebiyatında da yaygın olarak işlenmiş, bu tür şiirlere mersiye denir. Bilhassa Alevî ve Bektaşî çevrelerinde bu konuya dair yüzlerce manzume yazılmıştır. Aşık Yûnus'tan başlayıp günümüze kadar devam eden bu tür şiirlerin en tanınmışları Dedemoğlu (XVII. yüzyıl), Kalbî, Noksânî Baba (XVIII. yüzyıl), Deli Boran, Mir'âtî (XIX. yüzyıl), Yozgatlı Hüznî, Hilâlî, Fakîrî, Sefil Ali, Döne Sultan, Seyyah Dede, Rızâ, Ârif Abdal, Derviş Kemal, Hüseyin Çirakman (XX. yüzyıl) gibi şairlere aittir. Bünyamin Çağlayan Kerbelâ mersiyeleri üzerinde bir doktora tezi hazırlayarak bu şiirleri bir araya toplamıştır (bk. bibl.).

Divan edebiyatında, muharrem ayının ilk günü başlayan yeni yıl dolayısıyla şairlerin padişaha ve devlet büyüklüklerine sundukları tebrik kasidelerine de muharremiye denilmiştir. Bu vesileyle sarayda yapılan törenlerde padişahın kaside takdim eden şairlere ve devlet adamlarına verdiği hediyelerle devlet adamlarının yanında çalışanlara dağıttıkları ihsanlar da aynı isimle anılmıştır. Zamanla gelenek halini alan bu uygulamada, senenin ilk günü ele geçen para veya hediye sebebiyle o yılın bolluk ve bereket içinde geçeceğine inanılmasının önemli rolü vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediye* (haz. Âmil Çelebioğlu), İstanbul 1996, II, 305-308; Sinan Paşa, *Tazarru'nâme* (nşr. Mertol Tulum), İstanbul 1971, s. 276-278; Hayretî, *Divan* (haz. Mehmed Çavuşoğlu – M. Ali Tanyeri), İstanbul 1981, s. 9-12; Fuzulî, *Hadikatü's-süedâ* (haz. Şeyma Cüngör), Ankara 1987, s. 432, 434, 480-482; Özege, *Katalog*, III, 1112-1113; Tâhirülmevlevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1973, s. 102; Muhammedî er-Reyşehrî, *Mizânü'l-hikme*, Tahran 1362 hş./1404, VI, 324-328; Mustafa Tatçı, *Aşık Yunus ve Diğer Yunusların Şiirleri*, Ankara 1991, s. 47-48; Bünyamin Çağlayan, *Kerbelâ Mersiyeleri* (doktora tezi, 1997), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Nurettin Albayrak, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 396-400; Abdullah Uçman, “Sâmih Rifat'ın Nefesleri: Nefâyisü'l-Enfâs”, *MÛTAD*, sy. 8 (1997), s. 535-554; Pakalın, II, 566-567; Mustafa Uzun, “Kâzım Paşa”, *DİA*, XXV, 152; a.mlf., “Kerbelâ”, a.e., XXV, 275; Nihat Azamat, “Kemâlî Efendi”, a.e., XXV, 236; Nuri Özcan, “Mersiye”, a.e., XXIX, 219-221; Mustafa İsen, “Mersiye”, a.e., XXIX, 218-219; a.mlf., “Mersiye”, *TDEA*, VI, 273-274.

MUSTAFA UZUN

el-MUHARRER

(المحرر)

Râfîi'nin

(ö. 623/1226)

Nevevî tarafından

Minhâcî't-tâlibîn adıyla

ihhtisar edilen Şâfiî fikhına dair eseri

(bk. MİNHCÛ'T-TALİBİN; RÂFİİ,

Abdülkerim b. Muhammed).

el-MUHARRERÜ'İ-VECİZ

(المحرر الوجيز)

İbn Atıyye el-Endelüsî'nin

(ö. 541/1147)

rivayet ve dirayet metodunu

birlikte kullandığı

Kur'an-ı Kerim tefsiri

(bk. İBN ATIYYE el-ENDELÜSİ).

MUHASARA

(المحصارة)

Meskûn ve müstahkem bir yeri

ele geçirmek için yapılan

kuşatma hareketi.

Sözlükte “etrafını çevirmek, kuşatmak, ablukaya almak” anlamındaki *hasr* kökünden türeyen *muhasara* kelimesi “ele geçirme amacıyla bir yerin etrafını sarıp müdafilerin dışarı çıkmasını ve yardım almasını engelleme” mânâsı taşır. Açık arazide düşmanın abluka altına alınması da sonuç bakımından muhasara olmakla bir-

MUHASARA

XVIII. yüzyıla ait Skylitzes el yazmasında İstanbul'un Araplar tarafından muhasarasını gösteren minyatür (Madrid Bibliotheca Nacional, nr. 26.2)

likte buna “çevirme hareketi” denilmekte, muhasara, yalnız kale ve müstahkem mevkiilerle meskûn mahallerin kuşatılması hallerinde kullanılmaktadır.

Muhasara hareketi ve tekniklerinin tarihi Antikçağ'lara kadar iner. İlkçağ'larda sağlam duvarlarla çevrili yerleri ele geçirmek için kuşatma taktiklerinin uygulandığı bilinmektedir. Eski Yunan, Mısır ve İran'da kuşatma teknik ve vasıtaları zamanla daha da gelişmiştir. Müslüman Araplar'ın daha önceden herhangi bir muhasara tecrübesi bulunmuyordu. Hz. Peygamber zamanındaki ilk kuşatma savaşları, Medine'li yahudilerle savaş sürecine girilince kale veya tahkimli mahallelerde oturan Kaynukâ', Nadîr, Kurayza ve Hayber mensuplarına karşı yapılmıştır. Hendek Gazvesi müslümanların yaşadığı ilk kuşatılma tecrübesidir ve onların zaferiyle sonuçlanmıştır. Müstahkem bir yere kurulmamış olan ve etrafında sur bulunmayan Medine gibi bir düzlük şehri savunmada izlenen taktik ve strateji bu kuşatma savaşını harp tarihindeki en önemli örneklerden biri haline getirmiştir. Resûl-i Ekrem döneminin ilk muhasaraları daima fetihle neticelenirken Tâif'in müstahkem surları karşısında başarı kazanılamamış ve yaklaşık yirmi gün sonra ordu geri çekilmiştir. Bunkadaki en büyük etkenin, surların sağlamlığının yanı sıra müslümanların yeni yeni öğrendikleri mancınık ve debbâbe (surlara yaklaşmakta yararlanılan bir tür zırhlı araç) gibi savaş gereçlerini kullanmakta acemilik çekmeleri ve çok iyi savunma yapan Tâifliler'in özellikle başarılı arrâde (hedefe çok isabetli atışlar yapabilen yakın mesafe mancınığı) atışlarıyla müslümanların önce debbâbelerini yakıp sonra başlarına taş ve ok yağdırmaları olduğu söylenebilir (bk. TÂİF). Muhasaralarda düşmanın yardım alabileceği yolların kontrol altında tutulması savaşın seyrini etkilemesi bakımından büyük bir stratejik öneme sahiptir. Bu sebeple karar-

gâhlar düşmanın atıcı silâhlarının menzili dışında kalan, kuşatılan yerin giriş noktalarıyla buralara gelen yolların gözetilemediği alanlarda kurulmaktaydı. Hz. Ebû Bekir döneminde Hadramut bölgesindeki Nuceyr Kalesi'nin muhasarası sırasında kalenin üç kapısından birinin kontrol edilememesi Kindeliler'in buradan sağladıkları yardımı uzun süre direnmelerine yol açmış ve muhasara ancak söz konusu kapıdan girişlerin engellenmesi üzerine sonuçlandırılabilmiştir.

Muhasara edilenler tarafından uygulanan savunma taktiği, eğer söz konusu yer bir akarsuyun yakınında ve düzlükte bulunuyorsa suyu o yöne çevirmek suretiyle araziye bataklık haline getirmektir. Fihl (Ürdün) muhasarasında İslâm ordusu daha önce alışık olmadığı bu durumla karşılaşmış ve askerler, Bizanslılar'ın Beysân nehrini Fihl ovasına akıtarak meydana getirdikleri bataklıkta çok zor şartlar altında yürüttükleri, kaynaklara “zâtû'r-redğâ” (kuvvetli balçık) olayı ismiyle geçen yaklaşık dört aylık bir kuşatmadan sonra şehri fethedebilmişlerdir. Muhasaraların süresi karşılıklı güç dengelerinin durumuna, savaş araç gereçlerine ve alınan savunma önlemlerine göre değişiklik gösteriyordu; birkaç gün sürenler olduğu gibi birkaç yıl devam edenler de vardı. Bazan da uzun süre sonuç alınmayan muhasara kaldırılıyor ve ardından bazı değişikliklerle yeniden başlatılıyordu. Meselâ önce Amr b. Âs, arkasından Yezîd b. Ebû Süfyân ve daha sonra Muâviye b. Ebû Süfyân tarafından sürdürülen Filistin'in sahil şehri Kaysâriye kuşatması yaklaşık yedi yılda neticelendirilmiş ve Muâviye bunu, ancak bir yahudi ajanın kendisine emân verilmesi karşılığında şehre giren su kanalının yerini göstermesi sayesinde başarmıştır. Bazan da uzun süreli muhasaralar düşmanın teslimiyle sonuçlanıyor ve bunda genellikle yiyecek stoklarının tükenmesi etkili oluyordu.

Başlangıçta müslümanların muhasara savaşlarında belirgin bir taktik ve stratejileri olmamışsa da zamanla kuşattıkları yerin durumuna ve düşmanın almış olduğu savunma önlemlerine göre değişik taktikler geliştirmişlerdir. Araplar'ın daha çok meydan savaşlarında başarılı olduğunu gören Bizanslılar ve Sâsânîler, özellikle Yermük ve Kâdisiye'de uğradıkları büyük yenilgilerden sonra müslümanları açık arazi yerine kale veya müstahkem şehirlerde karşılama politikası gütmüşlerdir. Kale veya etrafı surlarla, bazan da ayrıca içi su dolu hendeklerle çevrili müstahkem şehirlerin muhasarasından uzun süre netice alınmadığı zaman ilk başvuru yöntemlerinden biri ajanlardan yararlanılarak su kanalı ve kaçış tüneli gibi gizli yolları öğrenmek olmuştur. İçeri giren ajanlar düşmanın durumu hakkında bilgi topladıkları gibi zaman zaman da kapıları açmışlardır. Bunun ilginç bir örneği, Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr döneminde Taberistan'a gönderilen kumandanlardan Ebû'l-Hâsib Merzûk'tur. Ebû'l-Hâsib, bizzat kaleye girip dövülmüş bir görünümle üstü başı dağınık halde Taberistan idarecisi ispehbede sığınmış ve diğer kumandanlar tarafından hain kabul edilerek karragâhtan kovulduğunu, eğer kendisine ilgi gösterilirse müslümanların sırlarını açıklayacağını söylemiştir. İspehbedin güvenini kazanan Merzûk daha sonra öğrendiği bütün bilgileri başkumandana sızdırmış ve bir hile ile kapıları açıp kalenin düşmesini sağlamıştır (Belâzürî, s. 334). Kuşatılan yerin nakliye yollarını ve su kanallarını kesme, surların ve kapıların dibinde ateş yakma, yangın ve panik çıkarmak için içeriye arrâdelerle neft ve yılan, çıyan, akrep doldurulmuş çömlerle atma, halat ve merdivenlerle surlara çıkma, surları yıkmak ve kapıları kırmak için mancınık, arrâde, debbâbe ve kebş (koçbaşı) gibi silâhlardan yararlanmanın yanı sıra düşmanı teslim olmaya zorlamak için yazılı ahidnâmeler veya moral bozucu haberler, şiirler vb. hazırlayıp oklarla içeri fırlatma gibi taktik ve stratejiler de uygulanan diğer yöntemlerin başlıcalarıdır.

Bazı muhasaralarda geri çekilme izlenimi verilerek âni bir başkanla sonuç alınmıştır. Lazkiye muhasarasında Ubâde b. Sâmit, askerlerini surların yakınlarında kazdırdığı büyük çukurlara saklayıp muhasarayı kaldırdığı izlenimini vermiş ve müslümanların çekildiğini zanneden Lazkiyeliler kapılarını açtıkları zaman âni bir hücumla şehri ele geçirmiştir (a.g.e., s. 138). Kuşatmalarda zaman zaman farklı

diplomatik yöntemlere de başvurulmuştur. Meselâ halkın ileri gelenlerine gizli elçiler gönderilmiş ve onlarla irtibat kurularak idareciler devre dışı bırakılmıştır. İsfahan'ı kuşatan Abdullah b. Büdeyl bu yolla şehrin kapılarını halka açtırmış ve yönetici çareyi kaçmakta bulmuştur.

Uzun muhasaralar müslüman askerlerini hayli uğraştırmakla birlikte düşmanın sürekli gözetim altında tutulmasını sağladığı için faydalı olmuş, böylece düşman tarafından gelebilecek tehlike bir bakıma kendiliğinden ortadan kalkmıştır. Ayrıca Yermük ve Kâdisiye gibi büyük savaşlardan sonra dağılan Bizans ve Sâsânî askerleri sığındıkları kale ve müstahkem şehirlerde bu yolla uzun süre hareketsiz bırakılmışlardır. Öte yandan muhasara sırasında ayrı ayrı yerlerde savaşan düşman askerlerinin aralarındaki iletişim kopmuş ve bu durum düşmanı güç birliğinden yoksun bırakmıştır. Kale içerisine sıkışan insanların yiyecek sıkıntısı gibi birtakım zorluklarla karşılaşması ve idarecilerin bunlara çare bulamaması da halkın onlardan kopmasına ve müslümanlara yaklaşmasına zemin hazırlamıştır.

Müslümanlar Hz. Osman zamanından itibaren deniz muhasarası ile karşılaşmış ve bunda da başarılı olmuştur. Suriye valisi Muâviye Kıbrıs'taki fetihlerini muhasara yoluyla yapmış, daha sonra Rodos, Sicilya, İstanbul seferleri gibi birçok askerî harekât denizden kuşatma ile gerçekleştirilmiştir. Emevîler ve Abbâsîler zamanındaki en önemli muhasara savaşları arasında İstanbul kuşatmaları başta gelmektedir ve bunların en dikkat çekici özelliği şehrin hem karadan hem denizden kuşatılmasıdır.

Muhasara savaşlarında mancınık daha çok kale surlarını tahrip edebilecek ağır

taşların, arrâdeler ise daha hafif taşlarla kızdırılmış demir parçaları gibi yaralayıcı ve nefit gibi yakıcı maddelerin atımında kullanılmıştır. Medineli yahudilerin Hayber muhasarasında müslüman askerlere karşı kullandıkları mancınık kale fethedilince müslümanların eline geçmiş ve başta Tâif olmak üzere daha sonraki kuşatmaların vazgeçilmez silâhi olmuştur. Müslümanlar ileriki dönemlerde mancınığı geliştirmişlerdir. Surlarda gedik açmak ya da açılan gedigi koçbaşı kullanımıyla demirden yapılan koçbaşı kullanılmış, aynı amaçla debbâbelerden de faydalanılmıştır. Muhasaralarda ayrıca düşman askerlerini etkisiz hale getirmek amacıyla özellikle yetenekli okçular büyük rol oynamıştır. Kaleye çıkabilmek için ahşap ve halat merdivenler, kuşatma zincirleri ve halatları da muhasaralarda kullanılan diğer bazı savaş araç gereçleridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "hşr" md.; *Tacü'l-ʿarûs*, "hşr" md.; Buhârî, "Meğâzi", 9, 38, 56, 170, "Edeb", 68, "Tevhîd", 14, 31; Müslim, "Cihâd", 82; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 90, 115, "Cenâ'iz", 16, "Hârâc", 19, 36; Tirmizî, "Siyer", 48, "Diyât", 14; Belâzürî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 67, 138, 334, 424-425, ayrıca bk. tür.yer.; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 73, 76, 159; VII, 15; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, III, 157; IV, 273; V, 21; VI, 43; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), V, 59; VI, 12; VIII, 261; X, 36, 198; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 148, 307; II, 511; III, 184, 423; IV, 12, 25, 156, 246, 262, 265; V, 256, 288; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. İbrâhîm ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, I, 32, 57, 118, 120, 123, 138, 181, 259, 322, 349; II, 185, 332; III, 335; IV, 26, 41, 49, 53, 165, 243, 290, 418; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, I, 13, 20, 115, 164; VI, 29, 329; VIII, 5; X, 225; XIV, 54; XV, 201; Makkarî, *Nefhu't-ţîb*, I, 270, 275; IV, 382, 403; VI, 353, 398; Selâvi, *el-İstikşâ*, I, 79, 170; II, 109; E. Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı* (trc. Fikret İşiltan), İstanbul 1970, s. 93, 96, 104, 108; A. J. Butler, *The Arab Conquest of Egypt*, Oxford 1978, s. 194, 226-

230; Hitti, *İslâm Tarihi*, I, 226, 229, 231-232, 253; F. McGraw Donner, *The Early Islamic Conquests*, Princeton 1981, s. 129-134, 137-139, 149-155, 173-176; Fâruk Ömer, *en-Nuzumü'l-İslâmiyye*, Ayn 1983, s. 188-189, 208-211; Hâlid Câsim el-Cenâbî, *Tanzimâtü'l-ceyşü'l-ʿArabiyyi'l-İslâmî fi'l-ʿaşri'l-Ümevî*, Bağdad 1984, s. 188-192; Vefik ed-Dakdûkî, *el-Cündiyye fi ʿah-di'd-Devleti'l-Ümeviyye*, Beyrut 1985, s. 214-218, 230-236, 263-272; M. Zeki Terzi, *Abbâsiler Döneminde Askerî Teşkilât* (doktora tezi, 1986), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 100, 135-137; a.mlf., *H. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidin Döneminde Askerî Teşkilât*, Samsun 1990, s. 90-92, 121-125; Nu'mân Sâbit, *el-ʿAskeriyye fi ʿah-di'l-ʿAbbâsiyyîn* (nşr. Hâmid Ahmed el-Verd), Bağdad 1987, s. 149-162, 215-225; W. E. Kaegi, *Byzantium and the Early Islamic Conquests*, Cambridge 1992, s. 101-110; Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid Bin Velid*, İstanbul 1992, s. 285-286, 335, 344-346, 390-397; A. Christophilopoulou, *Byzantine History* (trc. T. Cullen), Amsterdam 1993, II, 39-41; M. Canard, "Tarih ve Efsaneye Göre Arapların İstanbul Seferleri" (trc. İsmail Hamî Danişmend), *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1955, s. 213-225; Ahmed Bedr, "et-Tanzimü'l-ʿaskerî ʿinde'l-ʿArabi'l-müslimîn", *Dirâsât târihiyye*, sy. 4, Dımaşk 1401/1981, s. 139-143; Cl. Cahen, "Hişâr", *EP* (İng.), III, 469-470; G. S. Colin, "Hişâr", a.e., III, 470; C. E. Bosworth, "Hişâr", a.e., III, 470-472; D. Ayalon, "Hişâr", a.e., III, 472-476; S. A. A. Rizvi, "Hişâr", a.e., III, 481-483; Semavi Eyice, "Kale", *DİA*, XXIV, 234-238.

İSRAFİL BALCI

Osmanlılar'da. Osmanlılar kuşatma tekniklerinde daha ilk fetihlerden itibaren kazandıkları tecrübeyle büyük bir gelişme sağlamıştır. İlk dönemlerde Osmanlılar'ın başarıyla uyguladığı usul, kuşatılacak kale civarında ve ulaşım yolları üzerinde bulunan hâkim noktalara havale kuleleri inşa etmek ve buralara kuvvet yerleştirerek hedeflenen yeri sürekli gözetleyip dışarıyla irtibatını kesmekti. Böylece uygulanan bir çeşit abluka ile kalenin zayıf ve zaptı kolay noktaları, ahali ve yöneticilerin durumu tesbit edilir, kuşatma altındaki kalenin durumunun kötüleştiği öğrenilince kuşatmanın askerî harekât kısmı başlatılır, genellikle de kale içindekiler aklıktan teslim mecbur bırakılırdı. Nitekim İznik, İzmit ve Bursa gibi büyük kaleler havale denilen bu mukabil istihkâmlarla tecrit edilip seneler süren ablukalarla düşürülmüştür.

Ortaçağ Avrupası'nda kale muhasaralarında kullanılmaya başlanan top ve ateşli silâhları Osmanlılar daha da geliştirip etkili hale getirmiş ve kuşatmalarda yeni bir çığır açmışlardır. II. Murad devrinden itibaren ateşli silâhların kalelerin ele geçirilmesinde ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Özellikle Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul kuşatması muhasara teknik ve

1683 yılında Viyana'nın Türkler tarafından muhasarasını gösteren resim (Vojenské Muzeum - Prag)